

NO. VII / 2004

ISSN 1301-2746

ADALYA

SUNA-İNAN KİRAC AKDENİZ MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
SUNA & İNAN KİRAC RESEARCH INSTITUTE ON MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS

ADALYA

SUNA-İNAN KIRAÇ AKDENİZ MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ YILLİĞİ
THE ANNUAL OF THE SUNA & İNAN KIRAÇ RESEARCH INSTITUTE ON MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS

Bilim Danışma Kurulu / Editorial Advisory Board

Haluk ABBASOĞLU
Oluş ARIK
Tuncer BAYKARA
Jürgen BORCHHARDT
Vedat ÇELGIN
Bekir DENİZ
Refik DURU
Serra DURUGÖNÜL
Hansgerd HELLENKEMPER
Fahri IŞIK
Havva İŞKAN-IŞIK
Frank KOLB
Max KUNZE
Wolfram MARTINI
Gönül ÖNEY
Mehmet ÖZSAIT
Scott REDFORD
Oğuz TEKİN
Burhan VARKIVANÇ

Yayın Yönetim / Editing Management

Kayhan DÖRTLÜK
Tarkan KAHYA

Çeviriler / Translations

T. M. P. DUGGAN
İnci TÜRKOĞLU

Yazışma Adresi / Mailing Address

Barbaros Mah. Kocatepe Sk. No. 25
Kaleiçi 07100 ANTALYA-TURKEY

Tel: 0 (242) 243 42 74 • Fax: 0 (242) 243 80 13
akmed@akmed.org.tr
www.akmed.org.tr

Yapım / Production

Zero Prodüksiyon Ltd.

ISSN 1301-2746

İçindekiler

Mehmet Özhanlı	
“On the Cilician Origins of an Archaic ‘Cyprus’ Limestone Head”	1
Süleyman Bulut	
“Erken Dönem Likya Sikkelerinde Triskeles Motifi”	15
Muzaffer Demir	
“Peloponnesos Savaşı (İ.Ö. 431-404) Sırasında Karya ve Likya'ya Yönelik Atina Seferlerinin Amaçları: Yeni Bir Gözden Geçirme”	69
Ferim Tekoğlu	
“Kyme'den Bir Portre: Hephaistion”	101
T. M. P. Duggan	
“A short Account of Recorded Calamities (earthquakes and plagues) in Antalya Province and Adjacent and Related Areas Over the Past 2,300 Years - an Incomplete List, Comments and Observations”	123
Hatice Palaz Erdemir	
“Roma'nın Küçük Asya'da İdari Bir Meselesi: Bağımsız Şehirler”	171
Burhan Varkivanç	
“Zum Fragment einer Bekrönung aus dem Museum von Side”	185
Taner Korkut	
“Niobe - Medea Trajedisi ? Pamphylia Labdi Üzerinde İşlenen Frizin İkonografisine Yeni Bir Bakış”	193
Recai Tekoğlu	
“Some Greek Inscriptions from Antalya”	217
Nevzat Çevik - Burhan Varkivanç	
“An Evaluation of the Roman Rural Baths of Lycia in the Light of Two New Examples from Trebenna and Typallia”	223
Mehmet Aydın	
“Antakya ve Tarsus Eksenli İlk Dönem Hıristiyanlığı'na Bir Bakış”	251
Ayşe Aydın	
“Boğsak Adası'ndaki Merkezi Planlı Yapı”	263
Giray Ercenk	
“Şabkulu Baba Tekeli Ayaklanması”	279

Boğsak Adası'ndaki Merkezi Planlı Yapı

Ayşe AYDIN*

Boğsak, Silifke'nin 15,5 km. güneybatısında bulunan bir yerleşimdir. Bu yerleşimin karşısında yine aynı adla anılan küçük bir ada yer alır (Res. 6)¹.

Ada, Geç Antik Dönem'e ait Yol kılavuzunda (*Stadiasmus*) Nesulion olarak² adlandırılırken, Ortaçağ'a ait limanların gösterildiği haritalar (*Portulanlar*) ve deniz haritalarında adanın karşısındaki ana kara ve limanı birlikte Portus Pini olarak geçmektedir³. Hem kıyıdırki, hem de adadaki limanının Porto Pin olarak adlandırıldığı 1490 yılında yapılan Rizo liman haritasında, adanın bu tarihlerde terk edilmiş durumu olduğu, buraya kısa süreli gelen gemiler için demir atma ve kalma olanaklarının da olmadığı aktarılır⁴.

Bugüne kadar Kilikia Bölgesi ile ilgili yaynlarda Boğsak Adası'nda bulunan Roma-Erken Bizans Dönemi'ne ait olduğu düşünülen yapılar kısaca tanıtılmıştır⁵. Buna göre adanın batı bölümünde çok sayıda iki katlı, yüksek pencereli Geç İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen ev kalıntısı ve dikdörtgen planlı sarnıçlar, khamasoroi ile adanın doğusunda en yüksek noktasının hemen altında dış duvarlarıyla üç nefli, nartheksi olan bir kilise kalıntısı ile bunun kuzeydoğusunda merkezi planlı bir yapı yer alır (Res. 7). Apsis ikiz penceresine ait başlığın üslubu aracılığıyla 5. yy. ikinci yarısına tarihlenen kilise kalıntısı, bugün tamamen yoğun bitki örtüsü altında kalmıştır⁶.

* Doç. Dr. Ayşe Aydın, Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü 33342 Mezitli-Mersin.
E-mail: sanaydin@superonline.com

Bu makalenin kütüphane çalışması 2003 yılında Türkiye'de Amerikan İldi Araştırmalar Enstitüsü'nün (ARİT) vermiş olduğu "Aegean Fellows Bursu"ndan yararlanarak gittiğim Yunanistan, Atina'da yapılmıştır. Katkılarından dolayı ARİT'e, ayrıca çalışmanın çizim aşamasındaki yardımlarından dolayı S. Karanfiloglu'na teşekkür ederim.

¹ G. E. Bean ve T. B. Mitford yaptıkları araştırmada Boğsak Adası'ndan Silifke Müzesi'ne getirilen kırık bir lahit parçasındaki yazılı okunuşlar, burada Aukseas ve Mennis adında iki kişi arasında bir ticari ilişkisinin anlatıldığına dikkat çekmişlerdir. G. E. Bean - T. B. Mitford, *Journeys in Rough Cilicia in 1964-1968* (1970) 196 Nr. 216 Phot. Nr. 168. G. Dagron ve D. Feissel ise aynı yazitta kentin kurucusunun onurlandırıldığını ifade ederler; G. Dagron - D. Feissel, *Inscriptions de Cilicie* (1987) 23. Pl. III Nr. 6. Aynı yazıt H. Hellenkemper ve F. Hild tarafından kentin Antik Dönem'e ait ismini Asteria olarak verdiği şeklinde yorumlanmıştır. TIB 5, 367.

² TIB 5, 366.

³ TIB 4, Abb. 23-24.

⁴ TIB 4, 38; K. Kretschmer, *Die italienischen Portulane des Mittelalters* (1909) 528.

⁵ S. Eyice, "Silifke ve Dolaylarında Yapılan Topraküstü Arkeolojik Araştırmalar Raporu (1978)", *Belleten* 173, 1980, 117; Eyice 1981, 205. Taf. 81,1; Eyice 1988, 19-20, Taf. III; TIB 4, 37-38. Abb. 19-24; TIB 5, 366-367; S. Hill, *The Early Byzantine Churches of Cilicia and Isauria* (1996) 105-106.

⁶ S. Eyice, ada üzerinde toplam biri kapalı Yunan haçı planlı olmak üzere dört kilisenin olduğunu ifade eder (Eyice 1981, 205). Buna karşın H. Hellenkemper ve F. Hild ise sadece kapalı Yunan haçı planlı kilise ile üç nefli kilise kalıntılarını adanın dini yapıları olarak belirlemiştir (TIB 4, 37).

Kilisenin kuzeydoğusundaki merkezi planlı yapının planı S. Guyer (Res. 8a) ve S. Eyice tarafından yayımlanmıştır (Res. 8b)⁷.

Özensiz işlenmiş kesme taş malzemeye sahip olan yapı, doğu ve kuzey cephesinde eğimli arazi üzerine oturtulmuştur. Dıştan düzensiz kare planlıdır. Buna neden, güneybatı köşenin karenin dışına taşmış olmasıdır (Res. 8c; Res. 1). Yapıya giriş kuzey-güney ve batı cephelerindeki üst bölümü yuvarlak kemerli birer kapı açılığıyla sağlanır (Res. 2). Bunlardan batıdaki yıkılmıştır. Doğu cephede ise kapının olması gereken yerde bir bölümü yıkılmış apsis yer alır. Kubbenin dış kabuğuna ait üç sıra kesme taş günümüz'e kalmıştır.

Dıştan kare planlı yapının iç mekanı haç şeklindedir. Üzeri beşik tonozlu haçın farklı boyutlardaki kollarının ortada oluşturdukları birleşme noktasındaki kare mekanının üst örtüsü kubbedir. Kubbeye geçiş dört köşedeki pandantiflerle sağlanmıştır. İçte kubbeye ait taş örgüden bir sıra büyük kesme taş dizisi görülür.

Kuzey ve güney haç kollarının doğu ve batısında, doğudakinin ise kuzey ve güney duvarında birer niş yer alır. Bu nişlerden doğu haç kolundakiler düz atkılı (Res. 3), kuzey ve güneydekiler ise yuvarlak kemerlidir (Res. 4). Batıdaki haç kolunda ise bu tür nişler yoktur. Yapının duvarları ve üst örtüsü arasındaki sınır, bir sıra kalın ve dışa taşıntı yapan silme ile belirtilmiştir. Silmeye kadar uzanan bölüm özensiz işlenmiş kesme taşla yapılmıştır. Kalan sıva izleri, bu taşların üzerindeki sıva ile kapatıldığını gösterir. Silmenin üstündeki tonozlar ve kubbe ise düzenli büyük kesme taşlarla yapılmıştır. İçte ve dışta yarım daire şeklindeki apsiste bugün büyük bir açıklık vardır (Res. 5). Ancak yayımlanan planlardan apsisin ikiz pencere açıklığına sahip olduğu görülmektedir. Bugün kalıntılar içinde belirlenemeyecek pencere payesinin köşelerde yarım sütunlarla bezendiği aktarılır⁸. Ayrıca yapının iç donanımına ait kireç taşından yapılmış kenarları profilli kırık bir levha parçası dışında bir şey görülmemektedir.

Bugün bitki örtüsünün yoğunluğu, adanın terk edilmişliği nedeniyle bağımsız olarak algılanan yapının kuzeybatı köşesinde hafifçe kuzeye taştıktan sonra batıya doğru devam eden, yapıya göre daha yüksek olan bir duvar kalıntıları vardır. Nereye kadar devam ettiği izlenemeyen duvar daha önce yayımlanan planda bir noktada yön değiştirerek güneşe doğru bir süre devam ettikten sonra tekrar batı yönünde ilerlemektedir. Duvar sadece apsisinin bir bölümü görülen dışındaki kilise ile üç nefli bazilikal planlı içteki kilisenin kuzey duvarı olarak kullanılmıştır. Dıştaki yapının kuzeyinde tonozlu ve doğu duvarında kapı açıklığı olan bir mekan vardır. Yine bu duvarın yaklaşık orta bölümünde birden kuzeye doğru devam etmiş bir duvar parçası gösterilmektedir.

Yapının kuzeybatı köşesinden batıya doğru ilerleyen duvarın tonozlu mekana denk gelen bölümünde tekrar kuzeye doğru devam eden bir duvar parçası görülür. Bu duvarın sınırladığı alan içinde khamasoroi bulunmaktadır.

⁷ Guyer 1950, 69, Abb. 11 b; Eyice 1988, Taf. III.

⁸ Guyer 1950, 59.

Değerlendirme

A. Yapının Plan Tipinin Belirlenmesi

Boğsak Adası'ndaki yapı ilk bakışta kare planlı, üzeri kubbe ile örtülü olarak algılanmaktadır⁹. Ancak iç mekanın haç planlı oluşu, yapının farklı bir plan grubu içinde olduğunu gösterir.

İsa'nın üzerinde olduğu haç, onun inancını paylaşanlar için yeniden doğuşun, zaferin, kurtarıcının geleceğinin işaretidir¹⁰. Bu nedenle 4. yy. ikinci yarısından itibaren haç planı, Hıristiyanlar tarafından din uğruna ölen kadın ve erkek martırler, azizler için yapılan martyronlar, kiliseler için kullanılmıştır¹¹. Adadaki yapıda iç mekanda görülen haç planının dış yanında da aynı şekilde yansığı ve doğu yönündeki haç kolunda apsisin yer aldığı serbest haç plan şemasının ilk olarak Hıristiyan mimarisinde gerçekleştiği kabul edilir¹². Antakya'daki Aziz Babylas martyrionu (279-280) ile Constantinus (306-337) tarafından yaptırılan İstanbul'daki Oniki Havari Kilisesi, Doğu Hıristiyanlığında bu planda yapılmış ilk anitsal örnekler arasında sayılabilir. Batıdaki ilk örneklerden biri Milano'daki Havari Kilisesi'dir (S. Nazaro, 382)¹³. Hıristiyan mimarisinin erken dönemlerinden başlayarak Anadolu'da da özellikle Karadağ-Binbirkilise ile Kappadokia Bölgesi'nde serbest haç planının yaygın olarak kullanıldığı görülür¹⁴. Üç ("T" tipi) ya da dört kollu (Yunan haçı) haç planlı yapılar, bağımsız ya da kiliselerin bitişигine ek yapı olarak yapılmıştır¹⁵. Kappadokia'da Yunan haçı planına sahip kiliselerin yapımına Orta Bizans Dönemi'nde de devam edilmiştir¹⁶. Anadolu dışında Trakya ve Balkanlar'da da yine ek yapı ya da bağımsız olarak Yunan haçı planına sahip kilise ya da martyrionlar yapılmıştır¹⁷.

⁹ Bağımsız ya da bir kiliseye bitişik olarak yapılmış kare planlı, pandantifli kubbe ile örtülü plan tipini yansitan yapılar Erken Hıristiyan Dönemi'nde genellikle martyrion olarak kullanılmıştır. Örnekler için bk. R. M. Harrison, "Churches and Chapels of Central Lycia", AnatSt XIII, 1963, 131 vd. Fig. 11; S. Tsuji, The Survey of Early Byzantine Sites in Öludeniz Area (Lycia, Turkey). The First Preliminary Report (1995) Fig. 6; Koch 1995, 84 Abb. 39; S. Y. Ötüken, "Likya Ortaçağ Araştırmaları ve Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı", Adalya I, 1996, 76-77; Y. Ötüken - S. Alpaslan - Y. Olcay - M. Acara - N. Çoragan, "Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısının Ortaçağ Araştırmalarına Katkıları", STD IX, I. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları Sempozyumu 9-11 Nisan 1997 İzmir (Bildiriler) 1998, 88-89 Şek. 1 Res. 4.

Bu plan tipinin Kuzey Mezopotamya'daki "tetrapylon tipi" mezar yapılarından geliştiği düşünülür. S. Guyer, "Zwei spätantike Grabmonumente Nordmesopotamiens und der älteste Märtyrergrab-Typus der christlichen Kunst", bk.: Aus fünf Jahrtausenden Morgenländischer Kultur (Festschr. M. F. von Oppenheim) (1933) 147 vd. Abb. 1-10. Suriye'de ise 4.-6. yy. arası yine kare planlı, ancak piramidal çatılı mezar yapıları yaygındır. C. Strube, Die "Toten Städte" Stadt und Land in Nordsyrien während der Spätantike (1996) 19. 21 Abb. 36. 88 Abb. 151.

¹⁰ E. Dinkler - E. Dinkler von Schubert, "Kreuz", LCI 2, 1994, 562 vd.

¹¹ A. Grabar, Martyrium I, Architecture (1946) 369; Schäfer 1978, 16.

¹² K. Strähler, "Grabbau", RAC 12, 1983, 426 vd.

¹³ R. Krautheimer, "Zu Konstantins Apostelkirche in Konstantinopel", bk.: Mallos. Festschr. T. Klauser (1964) 224 vd.; Stanzl 1979, Taf. 7,1, 10,1.

¹⁴ Guyer 1950, 56 vd. 152. 155; Eyice 1971, 174; M. Restle, Studien zur Frühbyzantinischen Architektur Kappadokiens (1978) 63 vd. 67 vd. Pl. 39-41. 42-44. Abb. 131-137; S. Y. Ötüken, Ihlara Vadisi (1990) 35.

¹⁵ Eyice 1971, Res. 40. 173. 175. 184; K. Belke, "Lykaonien", RBK V, 1995, 825 vd. Abb. 4-5. 17.

¹⁶ Restle 1978, age. 84-85 Pl. 50-52 Abb. 164-180; Ötüken 1990, age. 36.

¹⁷ S. Eyice, "Trakya'da Bizans Devrine Ait Eserler", Belleten 131, 1969, 348 Res. 60-61; R. F. Hoddinott, Bulgaria in Antiquity (1975) 243 Fig. 57; E. Marke-Angelku, "Τό σταυρικό μαρτύριο και οιχριστιανικοί τάφοι της όδού Γ' Σεπτεμβρίου στή Θεσσαλονίκη", 'Αρχαιολ. Έφημ. 1981, 'Αρχαιολογικά Χρονιά 1983, 53 vd. Pl. ΣΤ-ΙΔ.

Erken Hıristiyan Dönemi'nde haç planlı yapıların oluşumundaki etkenlerden biri haçın sembolik olarak taşıdığı önem olarak belirlenirken, diğer bir etkenin de Antik Dönem'e ait haç planlı mezar yapıları olduğu kabul edilir¹⁸. Suriye ve Mezopotamya'da Geç Antik Dönem'de haç planlı yer altı mezarlari yapılmıştır¹⁹. Bu mezar kuruluşlarında genellikle haç kollarından biri, mezar yapısına giriş mekanı olarak kullanılırken, diğer üçü ölülerin konduğu arcasolum olarak değerlendirilmiştir²⁰. Daha küçük boyutlardaki haç planlı yer altı mezar kuruluşları Anadolu'da Adana-Ceyhan Kurtkulağı Beldesi, Yüceören Nekropolü, Hamdilli Beldesi, Çamdanağı Nekropol alanı ve Osmaniye-Kadirli Yüceören, Ciğcık'da yapılan çalışmalarda da belirlenmiştir²¹.

Yer altındakiler dışında Suriye ve Mezopotamya'da yer üstünde yapılan mezar yapılarda da haç plan uygulanmaya devam edilmiştir. Yer üstünde haç, dıştan duvarlarla sınırlanılarak kare plan içine alınmış²², iç mekanda haç kolları ile dıştaki duvarlar arasındaki köşeler Saydnaya Mausoleumu'nda (Res. 9) olduğu gibi masif olarak bırakılmış ya da Umm el Cemal, Kasr el Nuwaigis (Tabar Bur, 2. yy.) (Res. 10) mausoleumlardaki gibi köşe mekanları oluşturulmuştur²³.

Geç Antik Dönem'deki "kare ya da dikdörtgen içine alınmış haç planlı" mezar yapıları geleneği Hıristiyanlar tarafından "mezar şapeli, martyrion, mausoleum"²⁴ adlarıyla ya da bazı örneklerde "parekklesion" adıyla anılan yapılarla devam ettirilmiştir²⁵. Bazı örneklerde doğuya bir apsis eklendiği de görülür²⁶.

Ruweha Bazilikası'nın temenosu içindeki Bizzos mezar yapısı (6. yy.) (Res. 11), El Anderin Güney Kilisesi'ndeki kuzey ek yapı (Aziz mezarı, 528), Lesbos-Mytilene, Argalon Bazilikası'nın güneybatısındaki martyrion (6. yy. ikinci yarısı) kare ve haçtan geri kalan köşeleri masif duvarlı yapılardır²⁷. Daha geç döneme tarihlenen benzer bir diğer örnek Alanya İçkale'deki Arap Evliyası adıyla da anılan dikdörtgen içinde haç planına sahip şapeldir (11.-12. yy.)²⁸.

¹⁸ Guyer 1950, 144.

¹⁹ Stanzl 1979, 35.

²⁰ Butler 1903, 60 vd. 105 Fig. 41; Guyer 1950, 147 Abb. 34 a-e. Köşe mekanları olan 5. yy.'a tarihlenen bir diğer yer altı mezarı Suriye dışında İstanbul'da bulunmuştur. M. Alpatov - N. Brunov, "Neue Entdeckungen und Forschungen in Konstantinopel", ByZZ 26, 1926, 248 vd.

²¹ Botaş'ın Bakü - Tiflis - Ceyhan HPBH Projesi kapsamında gerçekleştirilen çalışmalarda belirlenen haç planlı mezarlarla ilgili bilgi, fotoğraf ve planlarıyla birlikte U. Dağ (MA) tarafından verilmiştir. Kendisine yardımından dolayı teşekkür ederim.

²² Dıştan kare içine alınmış, iç mekanı haç planı yansitan bu mezarlardan öncüleri Pers mimarisinde aranır. Bu planın atesgedelerden geliştirdiğini savunanlar vardır. Bk. K. Erdmann, Die Kunst Irans zur Zeit der Sasaniden (1943) 41 vd.; W. Kleiss, "Der islamische Bau 'Kilise' zwischen dem Takht-i Suleiman und dem Zendan-i Suleiman", AA Beiblatt 80.4, 1965, 1965-66, 800 vd. Abb. 82.

²³ J. Lassus, Deux églises cruciformes du Hauran. Bulletin d'études orientales, Institut Français de Damas 1 (1931) 28 vd. Pl. IV, Fig. 14. 16; U. Monneret de Villard, La Nubia Medioevale (1957) 46 Fig. 33.

²⁴ Grossmann 1984/1985, 260; R. W. Edwards, "The Domed Mausoleum at Akkale in Cilicia", Byzantinoslavica 50, 1989, 49 vd. Fig. 2; Grossmann 1993, 4.

²⁵ Grossmann 1984/1985, 256.

²⁶ Guyer 1950, 28 vd. 155; Koch 1995, 39-40.

²⁷ Bizzos mezar yapısı için bk. Butler 1903, 247 Fig. 100; G. Tchalenko, Villages Antiques de la Syrie du Nord I (1953) age. 256. II (1953) Pl. 86, 9; H. C. Butler, Early Churches in Syria Fourth to Seventh Centuries (1969) 207-208. El Anderin için bk. Butler 1969, age. 209. Lesbos örneği için bk. D. Euangelides, "Πρωτοβυζαντινή βασιλική Μυτιλήνης", ADelt 13, 1930-1931, 1933, 10. 14 vd. Abb. 2-3. 8-10.

²⁸ S. Llyod - D. Storm Rice (çev. N. Sinemoğlu), Alanya (Álā'iyya) (1989) 39 vd. Res. 18.

Kare ile haçtan kalan köşelerde, farklı yönlerde tonozlu haç kollarına açılan kapı açıklıklarına sahip, kare ya da dikdörtgen, tonoz veya kubbe ile örtülü mekanların yer aldığı örnekler ise Hass Mausoleumu (6. yy.), Yunanistan-Selanik, Hosios David (5. yy.) (Res. 12), Likya, Alakilise parekklesionu (6. yy. ilk yarısı), Değle Öreni 45 No'lu Manastır kompleksinin kuzeyindeki 45 H yapısı (5.-6. yy.) ve Kilikia, Akkale'deki yapıdır (530)²⁹. Bunlardan Selanik ve Likya örneğinin diğerlerinden farkı, doğuda apsislerinin olmasıdır.

Side'deki iki örnek Piskoposluk Sarayı'ndaki kilisenin güneyindeki çift martyrion (5.-6. yy.) ve tapınakların doğusundaki aa bazilikasının güneyindeki martyrion (5. yy.), köşeleri masif duvarlı kapalı haç planında yapılmış olmaları yanı sıra çift martyrionda batı cephede birer, aa bazilikası martyrionunda güney cephede kilisenin güney yan nefi ile de bağlantısı olan tonozlu bir ön mekana sahiptirler³⁰.

Batıda tonozlu ön mekanı, doğu cephede apsisi olan köşeleri yine masif olarak bırakılmış kapalı haç planlı 6. yy. başına tarihlenen bir grup mezar şapeli, Kuzey İtalya'da büyük kiliselerin yanına yapılmıştır. Vicenza, SS Felice e Fortunata Kilisesi S. Maria Mater Domini Şapeli (Res. 13), Padova, S. Giustina Kilisesi S. Prosdocimo Şapeli ve Ravenna, Arcivescovile Şapeli bu gruba örnektir³¹.

Erken Hıristiyan Dönemi'ndeki "kare ya da dikdörtgen içine alınmış haç planlı" yapıların "haç kolları ile birlikte köşe mekanlarında dikdörtgen naosun bütünü içinde yer aldığı kilise planı"³² olarak tarif edilen "kapalı Yunan haçı" planın öncüsü oldukları kabul edilir³³. Daha önce var olan unsurların yeni bir anlayışla bir araya getirildiği kapalı Yunan haçı planın genel özellikleri tonoz ile örtülü haç kolları, tonoz ya da kubbe ile örtülü köşe mekanları ve farklı desteklerle oluşturulan kubbeli orta bölümün olması şeklinde özetlenmektedir³⁴. Çeşitlemeleriyle Orta Bizans Dönemi'nde birçok kilisede kullanılan bu plan tipi, haçı oluşturan kolların farklı boyu nedeniyle "kapalı haç plan" olarak da adlandırılmaktadır³⁵.

²⁹ Hass mausoleumu için bk. Butler 1903, 246 Fig. 99. Selanik örneği için bk. R. F. Hoddinot, Early Byzantine Churches in Macedonia and Southern Serbia (1963) 174 Fig. 84-85; Grossmann 1984/1985, 253 vd. Abb. 1. Alakilise için bk. Grossmann 1993, 3 vd. Abb. 4; Harrison 1963, age. 125 Fig. 3. Değle Öreni için bk. W. M. Ramsay - G. L. Bell, The Thousand and One Churches (1909) 190 Fig. 148; Grossmann 1984/1985, 259 Abb. 4. Akkale için bk. G. L. Bell, "Notes on a Journey Through Cilicia and Lycaonia", RA VII, 1906, 32 vd. Fig. 4; S. Eyice, "Elaiussa-Sebaste (=Ayaş) Yakınında Akkale", VII.II TTK (Ankara 11-15 Ekim 1976) 1981, 877 vd.; S. Eyice, "Akkale in der Nähe von Elaiussa-Sebaste (Ayaş)", bk.: O. Feld - U. Peschlow (Hrsg.), F. W. Deichmann Gewidmet. Studien zur Spätantiken und Byzantinischen Kunst I (1986) 70 vd. 68 Abb. 3 Taf. 18,1.

³⁰ A. M. Mansel, Side. 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları (1978) 262 vd. Res. 292-294. 258, 284. 269 vd. 299.

³¹ Vicenza ve Padova örnekleri için bk. P. Testini, Archeologia Cristiana (1958) 668-669 Fig. 341.2, 351.3. Ravenna örneği için bk. F. W. Deichmann, Ravenna. Hauptstadt des Spätantiken Abendlandes I (1974) 198 vd. Abb. 155. Plananhang (1976) Pl. 12-14.

³² Z. Mercangöz, "Kapıkırı Adasındaki Manastır Kilisesi Üzerine Düşünceler", Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi VI, 1992, 83; Planın detaylı tanımı için bk. Eyice 1971, 195.

³³ S. Eyice, "Amasra 'Büyükada'sında Bir Bizans Kilisesi", Belleten 60, 1951, 490-491; Koch 1995, 40.

³⁴ Schäfer 1978, 94; N. Schmuck, "Kreuzkuppelkirche", RBK V, 1995, 357. Dıştan da açıkça algılanabilen bu plan tipinin İstanbul'da bilinen ilk örneği I. Basileios (867-886) tarafından yaptırılan ve sadece kaynaklarda belirlenen Nea Kilsesi'dir. Başkentteki günümüze gelebilmiş en eski tarihli örnek ise Konstantin Lips Manastırı'nın (Fenari Isa Camisi) Theotokos Kilisesi'dir (907). Kabul edilen, kapalı Yunan haçı planın başkentten diğer bölgelere yayıldığıdır. Schäfer 1978, 93 vd., Schmuck 1995, age. 356 vd. Abb. 3; R. Krautheimer, Early Christian and Byzantine Architecture (1986) 239. 355 vd. 517.

³⁵ Mercangöz 1992, age. 83 dn. 20.

Özellikle Yunanistan'da genellikle 12. yy.'a, Adalar'da 14.-15. yy.'a da tarihlendirilebilen bir grup kilise, Boğsak Adası'ndaki yapıda olduğu gibi köşe mekanlarını olmamasına rağmen kapalı Yunan haçı planlı kilipler olarak adlandırılır. Burada söz konusu olan "kapalı Yunan haçı" planın küçültülmüş şeklidir. Bunlardan bazıları batı cephesinde bulunan tonozlu ön mekanlarıyla Side'deki martyriolara ve Kuzey İtalya'daki şapellere benzer³⁶.

Boğsak Adası'ndaki merkezi planlı yapı, araştırmacılar tarafından "Kapalı haç" ya da "Kapalı Yunan haçı" planlı kabul edilir³⁷. Tipolojik olarak yukarıda gösterilen karşılaştırma örneklerinin ışığında adadaki merkezi planlı yapının "kare içine alınmış haçın" kollarının eşit boyutlarda olmaması ve köşe mekanlarının olmayışi nedeniyle "kapalı haç planlı" olarak adlandırılmasının daha doğru olacaktır. Orta Bizans Dönemi'ndeki yaygın plan şeması "Kapalı Yunan haçı" planın öncüsü olan bu plan tipi, Hristiyan mimarisinde Suriye'deki Geç Antik Dönem'e ait mezar yapıları örnek alınarak, Anadolu'da (özellikle Anadolu'nun güneyinde) geliştirilmiş, buradan da Balkanlara ve İtalya'ya aktarılmış olmalıdır³⁸.

Boğsak Adası'ndaki yapıda kubbe, haçın kollarını sınırlayan kalın duvarların ortada oluşturdukları karenin köşeleri üzerindeki pandantifler üzerinde yer alır. Aynı özellik Ruweha, El Anderin, Lesbos ve İtalya örnekleri ile köşe mekanları olan benzer yapılarda da görülür. Kubbelerde geçiş unsuru olarak hepsinde pandantif kullanılmıştır³⁹.

Side örneklerinde bazı haç kollarındaki duvarlar nişler nedeniyle çözülmüş ve orta bölümde duvar parçaları adeta bağımsız birer ayak haline gelmiş, kubbede bu ayaklar üzerinde yer almıştır. Oysa Boğsakörneğinde nişler, duvar bütünü içinde kalmıştır. Adadaki yapıda doğu cephesi dışında batı-kuzey ve güney cephelerinde de birer kapı açıklığına, doğuda kapı açıklığı yerine Lesbosörneğinde olduğu gibi dışa taşan apsis'e yer verilmiştir. Side örnekleri her cephede, Akkale ise iki cephede birer kapı açıklığına sahiptir. Boğsak Adası'ndaki kapalı haç planlı yapı gibi doğuda apsis ve diğer cephelerde kapı açıklığı İtalya, Padova ve Vicenza örneklerinde de görülür. Fark, buradaki apsislerin dıştan köşeli yapıya sahip olmalarıdır. Doğu apsis ve diğer cephelerindeki kapı ve apsisdeki ikiz pencere açıklığıyla köşe mekanlı örneklerden biri olan Yunanistan, Hosios David Kilisesi ise Boğsak'daki yapıyla aynı özelliklerini yansıtır.

B. Yapının İşlevi

Kapalı haç planlı küçük boyutlu yapılar genellikle daha büyük dinsel yapıların yakınında ya da yanına ek olarak yapılmışlardır⁴⁰.

³⁶ A. Orlando, Archeion ton Byzantinon Mnemeion tes Hellados, Heft É (1939-40) 45 vd. Abb. 2, 112 vd. Abb. 58, 114 Abb. 60, 115 vd. Abb. 62; Ch. Bouras, Byzantini kai Metabyzantini architektoniki stin Hellada (2001) 92; M. Bissinger, "Kreta" RBK IV, 1990, 969-970 Abb. 33; K. Gallas - K. Wessel - M. Borboudakis, Byzantinisches Kreta (1983) 346-347 Abb. 300-301.

³⁷ Guyer 1950, 58 vd. Adadaki yapıyı "Tek nefli haç planlı kilipler" başlığı altında tanır. S. Eyice yapıyı aynı yayın içinde "Kapalı Yunan haçı" planlı (Eyice 1981, 205) ve "Haç planlı" (Eyice 1981, 205 dn. 16) kilise olarak, P. Grossmann, köşe odaları olan ya da olmayan bu tipteki yapıları "Haç planlı" olarak adlandırır. Grossmann 1993, 3. H. Hellenkemper ve F. Hild ise yapıyı "Kapalı Yunan haçı" planlı olarak tanır. TIB 4, 37; TIB 5, 367.

³⁸ Monneret de Villard 1957, age. 45; Deichmann 1974, age. 200 vd.; Grossmann 1984/1985, 258.

³⁹ Aynı bölgede Anamur Nekropolü'ndeki kare planlı kubbeli yapılarda ise kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. E. Alföldi - Rosenbaum, Anamur Nekropolü. The Necropolis of Anemurium (1971) 7 Res. 3 Lev. VI, 1.

⁴⁰ Grossmann 1984/1985, 260.

Bizzos mezar yapısı, Ruweha Bazilikası'nın temenosu içinde kilisenin hemen yakınında güneyinde, Lesbos-Mytilene'deki martyrion Argalon Bazilikası'nın yakınında güneybatisında, Akkale'deki yapı kompleksin kuzeyinde, Side Piskoposluk Sarayı'ndaki çift martyrion kilisenin güneyinde bağımsız yapılar olarak yapılmıştır. El Anderin Güney Kilisesi'ndeki aziz mezarı, bemanın kuzey bitişliğinde yer alır. Selanik, Hosios David ise ilk kullanımında bugün var olmayan büyük bir kilisenin ek yapısı olarak yapılmıştır. İtalya'da, Padova ve Ravenna'daki şapeller bulundukları yapıların güney cephesine eklenmiştir.

Anadolu'da Alakilise parekklesionu kilisenin güneydoğuşundadır. Değle Öreni 45 No'lu manastır kompleksindeki 45 H adlı yapı kilisenin kuzey duvarına, Side aa Bazilikası'ndaki martyrion, kilisenin güney duvarına bitişik olarak yapılmıştır.

Boğsak Adası'ndaki kapalı haç planlı yapıdan kiliseye giden direkt bir giriş açılığı bugünkü görünümüyle yoktur ya da yayılanan plan göz önüne alınırsa olası böyle bir bağlantı yok olmuştur.

Genellikle kilise yakınında bağımsız ya da bitişигine ek olarak yapılan "haç planlı" yapıların mezar yapısı oldukları kabul edilir⁴¹. Ruweha, Lesbos, Side'deki örnekler martyrion, Selanik, Hosios David, El Anderin ve İtalya'daki örnekler mezar şapeli⁴², Alakilise'deki ek yapının ve 45 H yapısının ise parekklesion olarak yapıldığı kabul edilir⁴³. Akkale'deki yapının kesin işlevi belirlenmemekle birlikte bir mezar yapısı olarak kabul edilebileceği ifade edilir⁴⁴. Boğsak Adası'ndaki yapı ise kilise olarak tanıtılr⁴⁵. Kuzeybatisında hemen yakınındaki khamasoroi, Boğsak Adası'ndaki kapalı haç planlı yapının da bir mezar yapısı olabileceğini düşündürür. Yapının tabanında Hosios David gibi bir ya da daha fazla mezarın olup olmadığı, yapılacak bir kazı sonucunda ortaya çıkacaktır. Kuzey ve güney haç kollarındaki kemerli nişler yapının işleviyle ilgili olabilir. Suriye'deki mezar yapılarında köşe odaları olmayan yapılarda haç kollarında, köşe odalı örneklerde ise bu odalarda lahitler yer almıştır. Aynı bölgede 4. yy. ikinci yarısından başlayarak martır ve aziz röliklerinin bulunduğu lahit formundaki bir ya da daha fazla röliker, kilisede bemanın kuzey ya da güneyindeki yan odada bulunmuştur. Bu odalar martyrion olarak adlandırılmıştır⁴⁶. Lahit formunda daha küçük ölçülerdeki rölikler Kilikia ve Isauria müzelerinde de sergilenmektedir. Bundan yola çıkarak kiliselerde bema yan odalarından birinin bu bölgede de martyrion olarak kullanıldığı düşünülebilir⁴⁷. Kilikia ve Isauria Bölgesi'nde, diğer bölgelerde olduğu gibi mezar sahibinin evi olarak düşünülen ve düzenlenen mezar yapılarının dışında ve içinde görülen nişler, Anadolu'da daha önce de var olan, Hellenistik ve Roma Dönemi'nde de devam eden bir geleneği gösterir. Nişlerde in situ buluntuların olmaması nedeniyle kesin işlevlerini belirlemek güçtür. Ancak yapı içindeki nişlerin urne kaplarını, ostotheekleri, ölü hediyesi ve adakları ya da odayı aydınlatmak amaçlı kandilleri koymak

⁴¹ Grossmann 1993, 4.

⁴² Grossmann 1984/1985, 260; Deichmann 1974, age. 198 vd.; Grossmann 1993, 4.

⁴³ Grossmann 1984/1985, 256.

⁴⁴ Edwards 1989, age. 49 vd.; TIB 5, 166.

⁴⁵ Eyice 1981, 205.

⁴⁶ G. Descoeudres, Die Pastophorien im syro-byzantinischen Osten (1983) 16. 22 vd.

⁴⁷ A. Aydın, Emirzeli: Eine hellenistische bis spätantike Siedlung im Rauen Kilikien (1999) 118 vd.; A. Aydın, "Çatören Kilisesi", Olba V, 2002, 108 vd.

icin kullanildikleri, daha gösterisli ve süslemeli olanların kült amaçlı kullanildikleri kabul edilir⁴⁸. Adadaki mezar yapısındaki kuzey ve güney haç kollarındaki yuvarlak kemerli nişlerinde rölierleri, hediye ve adakları ya da kandilleri koymak için yapıldıkları düşünülebilir. Batı Hristiyanlığında martyrionların en eski formunun pagan mezarlıklardaki bazı mezarlarda da görülen, mezarın duvar içinde nişle vurgulandığı nişli (ya da apsisli) mezarlar olduğu kabul edilir⁴⁹. Roma, Vatikan'daki Petrus mezarı, Dalmaçya, Salona'daki bazı martır mezarları 3. yy. ikinci yarısı-4. yy. başına tarihlenen bu tip mezarlara örnektir⁵⁰. Salona, Marusinac'daki martır Anastasius'a ait mezar yapısında martırın lahdi apsis içinde yer almıştır (304-311)⁵¹.

Yapının doğu haç kolundaki, kemerlilere göre daha büyük, düz ataklı nişler ise normal ibadet günleri yanı sıra varsa içinde mezarı olan martır veya azizin anı günlerinde de düzenlenen şükran ayını için gerekli eşyaların yeri olarak kullanılmış olabilir.

C. Yapının Tarihlendirilmesi

Yapının planı dışında tarihlendirilmesine yardımcı olabilecek başlık vb. unsurlar yoktur. Malzeme kullanımını, iç mekandaki silmenin vurgulanması ile yapı, Kilikia ve Isauria Bölgesi'ndeki 5. yy. ikinci yarısı-6. yy. arasına tarihlendirilen dini yapılarla ortak özellikler gösterir. Yine aynı bölgede gerek merkezi planlı, gerekse kiliselerde üst örtüde kubbenin kullanıldığı örnekler vardır. Kare planlı, geçiş öğeleri tromp olan kubbeli mezar yapıları Anemurium'da 3. yy.masına, Maraş Tepesi'nde (Arsinoe) ise 4. yy. ve sonrasında tarihlendirilir⁵². Genel olarak 5. yy. ikinci yarısı ile 6. yy. başına tarihlenen kiliselerden Cennet'deki Meryem Ana Kilisesi yan odalarında, *in situ* olarak günümüze ulaşmamasına rağmen Korykos, Mezar Kilisesi, Meryemlik, Zenon Kilisesi ve Dağpazarı, Çevre koridorlu Kilise'de ise orta nefin, bemanın önündeki bölümünün üst örtüsünün kubbe olduğu düşünülür⁵³. Akkale'deki kapalı haç planlı yapı, ince uçlu akanthuslardan oluşan başlıklarıyla 530 yılına tarihlendirilir⁵⁴.

Boğsak Adası, karşısındaki ana kara ile birlikte antik Isauria Bölgesi içinde yer alır. 260 yılında Sasaniler bu bölgedeki bir çok şehri ele geçirmiştir. 4. yy.'da Isaurialilar isyancı bir topluluk olarak gösterilir. 498 yılında İmparator I. Anastasius (491-518) Kilikialilar'ı Isaurialilar'a karşı desteklemiş ve yenilen Isauria halkın bir bölümü Trakya'ya göçe zorlanmıştır. 6. yy.'da çoğunlukla Isaurialilar paralı asker olarak çalışmış, aynı dönem mimar ve ustaları Kuzey Suriye, Filistin ve İstanbul'da önemli eserler yapmış ya da onarmışlardır. 5. yy.

⁴⁸ B. Sögüt, "Dağlık Kilikia Bölgesi Mezar Nişleri", Olba VII (Özel Sayı) 2003, 251 vd.

⁴⁹ F. W. Deichmann, *Einführung in die christliche Archäologie* (1983) 55 vd.

⁵⁰ H. G. Thümmel, "Die Archäologie der Petrusmemorie in Rom", *Boreas* 16, 1993, 97 vd. Abb. 10-11 a-d.; E. Dyggve - R. Egger, *Forschungen in Salona 3, Der altchristliche Friedhof Marusinac* (1939) 23 vd. Abb. 33. 82 vd. Abb. 111. 113.

⁵¹ Dyggve - Egger 1939, age. 19 vd.; E. Dyggve, *History of Salonian Christianity* (1951) Fig. IV 22 vd.

⁵² Alföldi - Rosenbaum 1971, age. 7 vd.; M. Durukan, *Dağlık Kilikia Mezarları ve Ölüm Kültü* (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2001) 51.

⁵³ F. Hild - H. Hellenkemper - G. Hellenkemper-Salies, "Kommagene-Kilikien-Isaurien", *RBK* IV, 1990, 213 vd. Abb. 13. 225 vd. Abb. 18. 235 vd. Abb. 21. 264 vd. Abb. 34.

⁵⁴ R. Kautzsch, *Kapitellstudien. Beiträge zur einer Geschichte des spätantiken Kapitells im Osten vom vierten bis ins siebenten Jahrhundert* (1936) 94.

sonu ile 6. yy. başında Isaurialılar'ın yenilmiş olması, Kilikia ve Isauria'daki yerleşimlerde yapı faaliyetinin canlanmasına neden olmuş ve birçok dini yapı yapılmıştır⁵⁵. 7. yy.-10. yy. arasında Kilikia ve Isauria Bölgesi, özellikle kıyı yerleşimleri Araplar'ın eline geçmiştir. Yerli halkın Kanlıdivane, Korasion, Emirzeli gibi yerleşimleri bu dönemde terk ettikleri kabul edilir⁵⁶. Kesin kanıtlar olmamakla birlikte adanın da aynı kaderi paylaştığı düşünülebilir. 1490 yılında yapılan Rizo liman haritasında, adanın uzun süredir terk edilmiş olduğu yolundaki bilgi, bu düşünceyi destekler niteliktedir⁵⁷.

Boğsak Adası'ndaki mezar yapısının Suriye, İtalya, Balkanlar ve Anadolu'daki benzerleri de 5. yy.-6. yy. arasına tarihlendirilir. Adadan getirilen kırık lahit parçasındaki haç işaretti, bunun bir Hıristiyan'a ait olduğunu göstermektedir, 5.-6. yy.'a tarihlendirilmektedir⁵⁸. H. Hellenkemper ve F. Hild, mezar yapısının özensiz malzemeden yapılmış olmasından yola çıkarak 5. yy. ikinci yarısına tarihlenen kiliseden daha önce yapıldığını, Akkale'deki yapı ile kıyaslandığında yapının 5. yy.-6. yy. başı arasına tarihlendirilebileceği, kesinlikle 6. yy.'dan sonra yapılmış olamayacağını belirtir⁵⁹.

Sonuç olarak Boğsak Adası'ndaki kapalı haç planlı yapı, 5. yy. ile 6. yy. başı arasında yapılmış Geç Antik Dönem Akdeniz Bölgesi mezar yapıları geleneğini devam ettiren, planı ile Orta Bizans Dönemi kapalı Yunan haçı planlı kiliselere öncü olan biridir.

⁵⁵ TIB 5, 41 vd.

⁵⁶ Aydin 1999, age. 17 dn. 53.

⁵⁷ TIB 4, 38.

⁵⁸ Bean - Mitford 1970, age. 196; Dagron - Feissel 1987, age. 23.

⁵⁹ TIB 4, 37; TIB 5, 367.

Kaynakça ve Kısalmalar

- Butler 1903 H. C. Butler, *Architecture and Other Arts* (1903).
- Eyice 1971 S. Eyice, *Karadağ (Bimbirkilise) ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler* (1971).
- Eyice 1981 S. Eyice, "Einige byzantinische Kleinstädte im Rauhen Kilikien", 150 Deutsches Archäologisches Institut 1829-1979, 1981, 204-209.
- Eyice 1988 S. Eyice, "Richerche e Scoperte Nella Regione di Silifke Nella Turchia Meridionale", *Milion I*, 1988, 15-33 Taf. III.
- Grossmann 1984/1985 P. Grossmann, "Zur Typologischen Stellung der Kirche von Hosios David in Thessaloniki", *Felix Ravenna* 127/130, 1984/1985, 253-260.
- Grossmann 1993 P. Grossmann, "Eine Surveyaufnahme der Kirche von Alakilise", X. AST (25-29 Mayıs 1992) 1993, 1-5.
- Guyer 1950 S. Guyer, *Grundlagen Mittelalterlicher Abendländischer Baukunst* (1950).
- Koch 1995 G. Koch, *Frühchristliche Kunst* (1995).
- Schäfer 1978 H. Schäfer, *Byzantinische Architektur* (1978).
- Stanzl 1979 G. Stanzl, *Längsbau und Zentralbau als Grundthemen der frühchristlichen Architektur* (1979).
- TIB 4 Hellenkemper - F. Hild, *Neue Forschungen in Kilikien* (1986).
- TIB 5 F. Hild - H. Hellenkemper, *Kilikien und Isaurien I-II* (1990).

Summary

The Centrally Planned Structure on Boğsak Island

Boğsak Island lies offshore from Boğsak village, a distance of 15.5 kilometers to the southwest of Silifke town. The island is noteworthy for its numerous surviving remains from the Roman and Early Byzantine Periods: many houses, rectangular cisterns, “khamasoroi”, a basilical church, and a centrally planned structure to be found to the northeast of the church.

This centrally planned structure is an irregular quadrangle on the outside and has a doorway in each of the north, west and south sides, with an apse on the eastern side. The interior is cruciform and each barrel-vaulted arm of the cross is of a different length. The square core where the arms meet is covered by a dome rising from pendentives.

The north and south cross-arms have a niche on their eastern and western walls and the eastern cross-arm has a niche on both the northern and southern walls.

Similar structures that are square on the outside and cruciform on the inside are to be found that functioned as mausolea, both underground and above ground, in late antique Syria, in Mesopotamia and in Anatolia. In the Early Christian Period similar structures were built as martyria, containing the tomb(s) of one or more martyrs or saints.

The cross-in-square plan of the structure on Boğsak Island has parallels in structures termed: tomb chapels, martyrium, or parecclesion, to be found in Syria, in southern Anatolia, in the Balkans and Italy that date from the Early Christian Period.

Some of these small structures that were built to a cross-in-square plan, were constructed in the vicinity of or adjacent to a church. The corners between the square and the cross are made into bays covered with domes or vaults; consequently, they are understood to have been the precursors of those Middle Byzantine churches built to a Greek-cross-in-square plan.

The cross-in-square plan structure on Boğsak Island is dated to the 5th-6th centuries, based on the materials employed and the characteristics of the plan configuration. It is reasonable therefore to describe this structure as a martyrium, constructed within the context of the late antique Mediterranean tradition of tomb structures.

Res. 1
Boğsak Adası'ndaki
merkezi planlı yapının
genel görünümü.

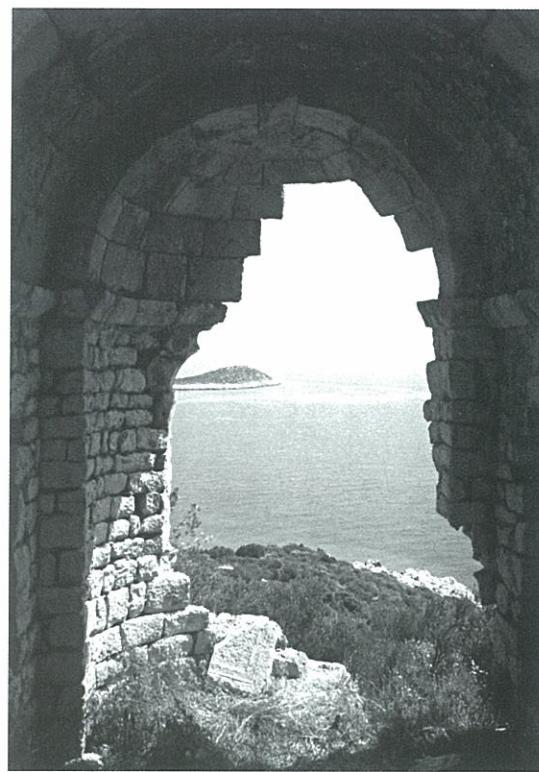
Res. 2 Yapının güney cephesi

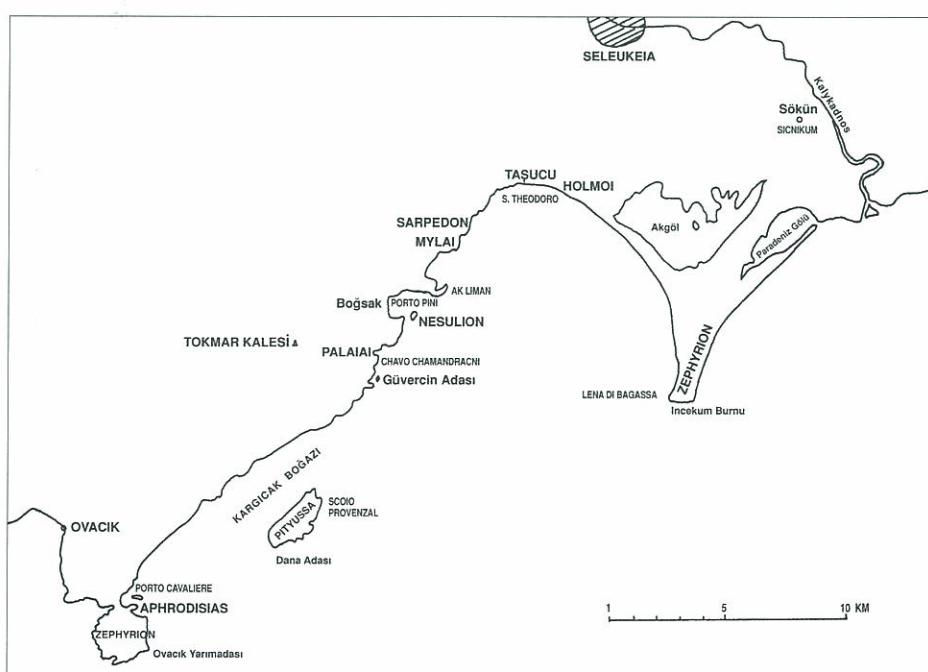
Res. 3 Doğu haç kolundaki düz atkılı
nişlerden biri.

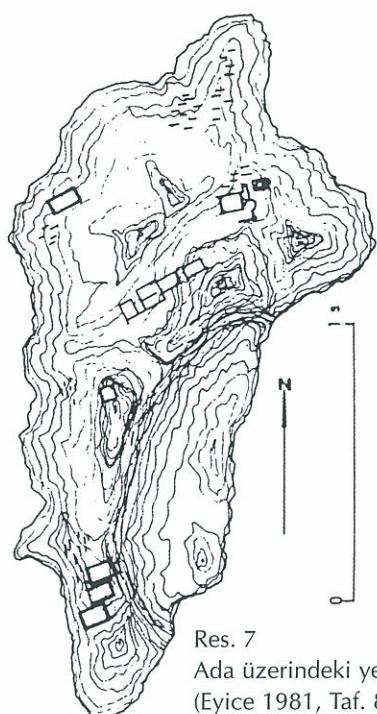
Res. 4 Güney haç kolundaki yuvarlak kemerli nişlerden biri.

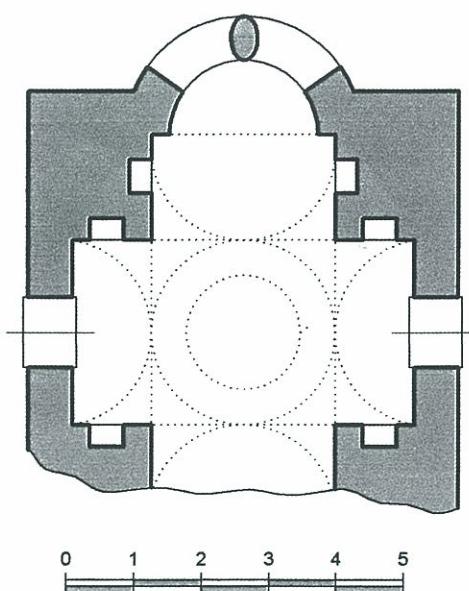
Res. 5 Yapının apsisini.

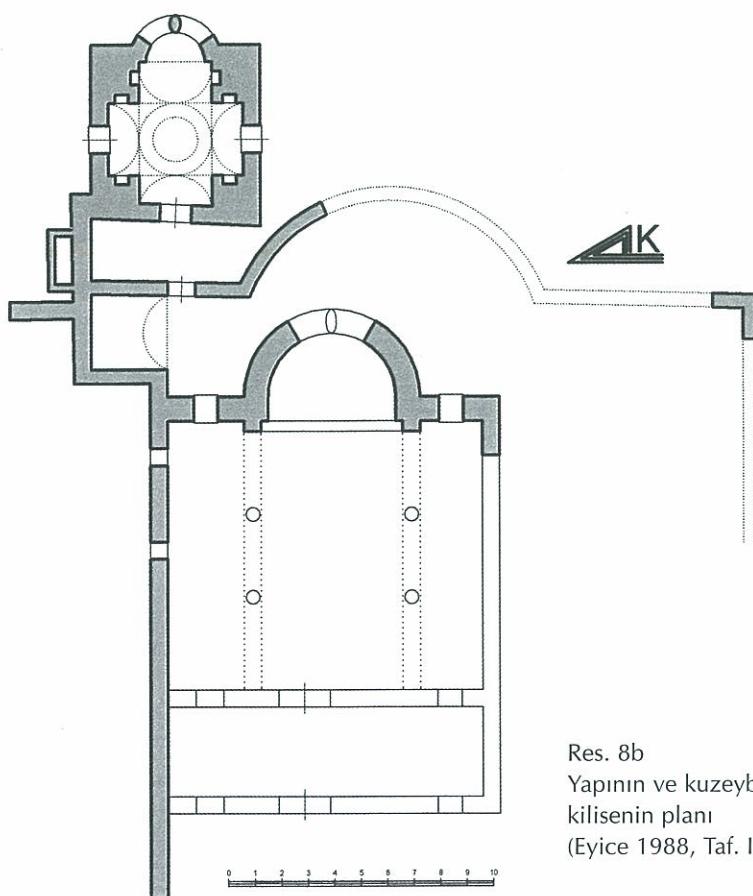
Res. 6 Boğsak Adası'nın yerini gösteren harita (TIB 4, 131 Fig. 22).

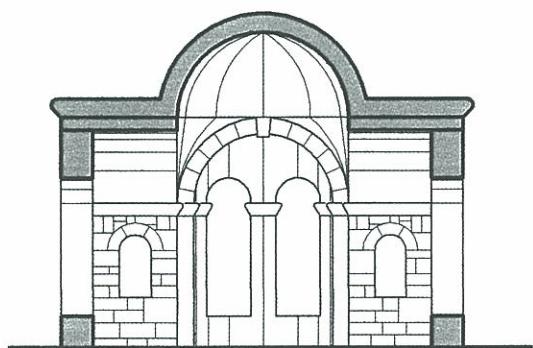
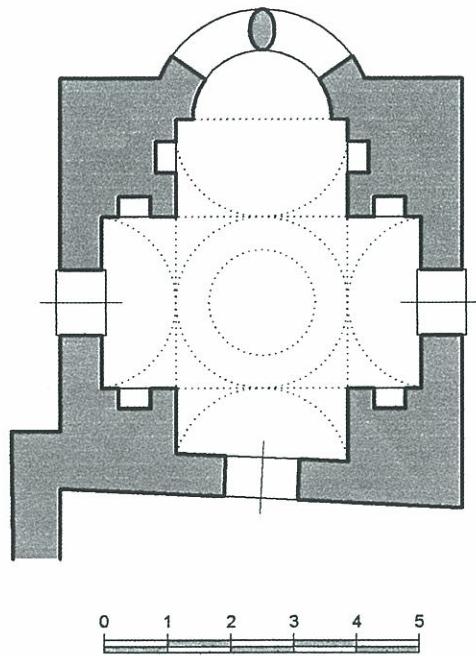
Res. 7
Ada üzerindeki yerleşim
(Eyice 1981, Taf. 81,1).

Res. 8a S. Guyer tarafından
yapılan plan (Guyer 1950, 69 Abb. 1b).

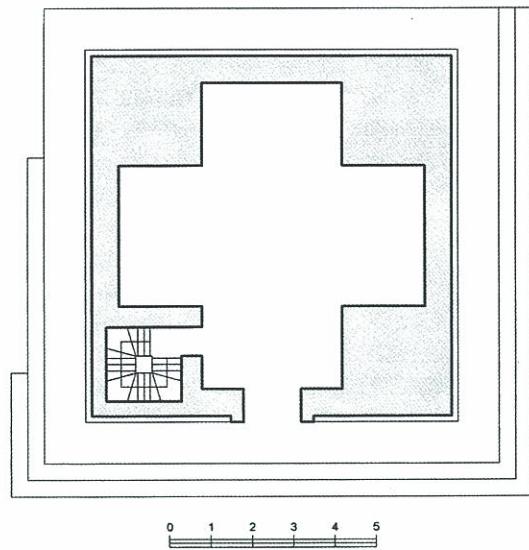

Res. 8b
Yapının ve kuzeybatısındaki
kilisenin planı
(Eyice 1988, Taf. III).

Res. 8c

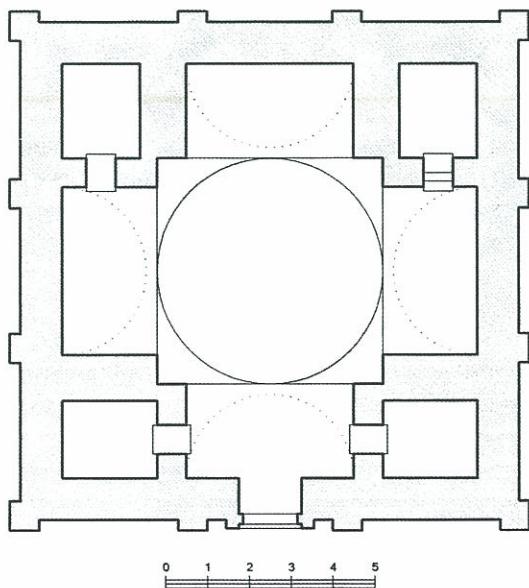
Yapının planı (Eyice 1988, Taf. III) ve kesiti
(S. Karanfiloglu).

Res. 9

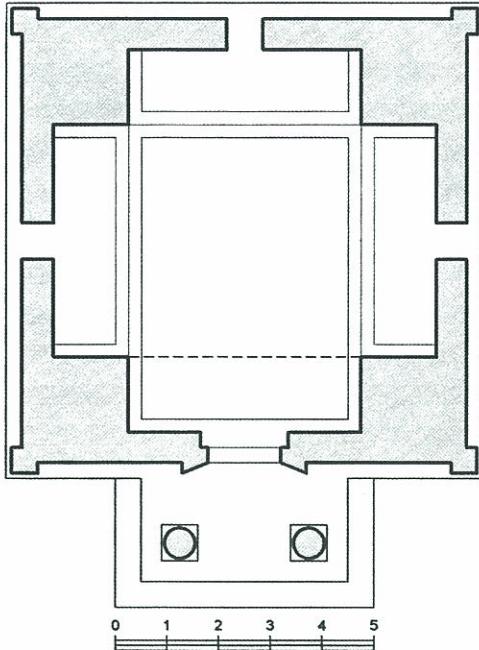
Suriye, Saydnaya mausoleumu

(J. Lassus, Deux eglises cruciformes du Hauran,
Bulletin d'études orientales, Institut Français de
Damas 1 [1931] Pl. IV Fig. 16).

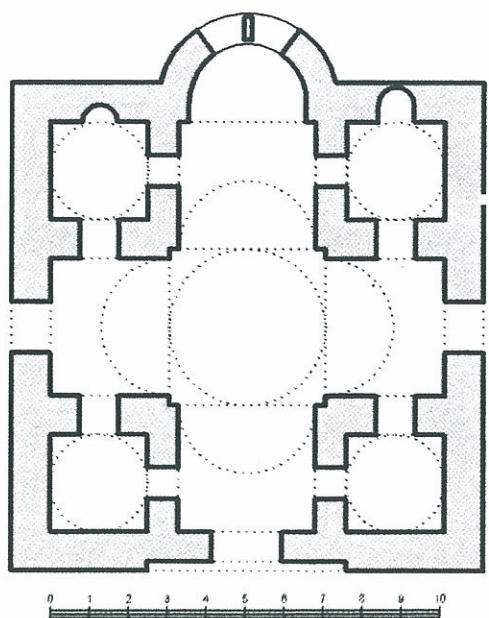

Res. 10

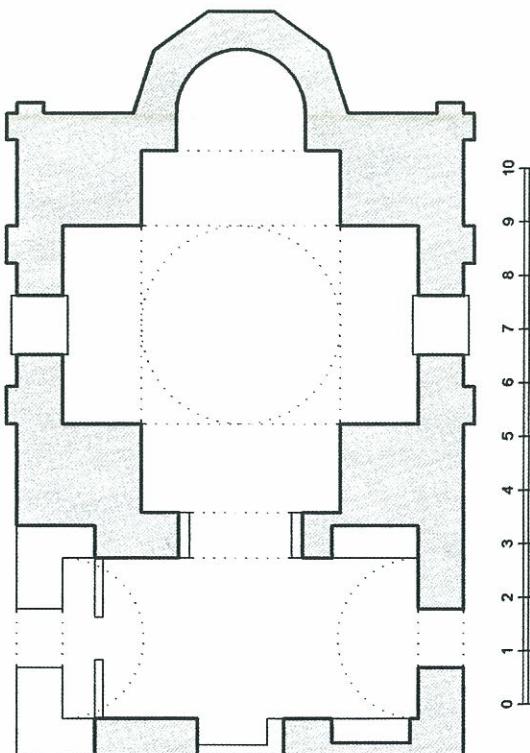
Ürdün, Kasr el Nuwaigis (Tabar Bur)
mezar yapısı (U. Monneret de Villard,
La Nubia Medioevale [1957] 46 Fig. 33).

Res. 11 Suriye, Ruweha-Bizzos mezar yapısı
(G. Tchalenko, Villages Antiques de la Syrie du
Nord II [1953] Pl. 86, 9).

Res. 12
Yunanistan, Selanik-Hosios David Kilisesi
(R.F. Hoddinot, Early Byzantine Churches in
Macedonia and Southern Serbia [1963]
174 Fig. 85).

Res. 13
Vicenza, SS Felice e
Fortunata Kilisesi
S. Maria Mater Domini
Şapeli (P. Testini,
Archeologia
Cristiana [1958] 669
Fig. 341,2).